

חשיבות העיתוי

ילד הוא יצור חי. הוא גדל, וכמו שהוא גדל בגופו כך הוא גדל גם בנפשו, ברוחניותו. גידול של ילד צריך טיפוח, כמו גידול של עץ או של תבואה. דגש מיוחד צריך לשים כאשר מדובר בתהליך של זריעה. אם רוצים שיצמח משהו מסויים – צריך לדייק ולזרוע בדיוק את הדבר שאותו רוצים, ואחר-כך הזרע יצמח מעצמו בתהליך הטבעי.

מצד שני יש בניין. צריכים לבנות אדם. אי-אפשר לסמוך על הצמיחה העצמית לבדה.

אם אני בונה ילד ומקנה לו מעלות, ואיני מתייחס לכוח הצמיחה שלו – אזי כוח הצמיחה הולך ומתנוון, והילד נהיה רובוט. מסתמא הוא עושה מה שאמרו לו, אבל אין בו חיות פנימית. כשהילד הזה יגדל – גם אז יעשה מה שצריך, אבל יוזמה עצמית לא תהיה לו. מפני שיוזמה עצמית באה מכוח הצמיחה וכוח הצמיחה כבר מזמן התנוון ונרקב. נשאר "אדם-רובוט".

אם נותנים לילד לצמוח ולגדול מבלי לבנות אותו – יוצא פרא אדם.

אם בונים את הילד מבלי להתייחס אל כוח הצמיחה שבו – עושים ממנו רובוט.

הצירוף של שני הדברים יחד, של כוח הצמיחה ומעשה הבניין, זהו החינוך.

זאת אומרת: צריכים לבנות ילד בהתייחסות אל צמיחתו.

חשיבות העיתוי

ראינו את דברי חז"ל: "בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לגמרא"⁽¹⁾ (אבות ה, כ"א). למה לא מוקדם יותר?

⁽¹⁾ זמנים אלה נקבעו לפי דרך הלימוד בזמן המשנה. לפי דרך הלימוד הנהוג אצלנו - התאמת הזמנים היא אחרת.

העיתוי הנכון

למה לא בן שלוש למקרא? כאן קבעו חז"ל שהצמיחה של הילד נעשית בהדרגה. מגיעה תקופה מסויימת שבה הילד כבר בשל ללימוד מקרא, ואז מלמדים אותו מקרא. יחד עם זה הילד גדל הלאה. כשהילד מגיע לגיל עשר הצמיחה שלו מגיעה לכך שהוא כבר יכול ללמוד משנה. אחרי חמש שנים נוספות הוא מתבגר עוד יותר, וכבר מגיע לגיל של לימוד גמרא.

כפי שראינו – קבעו כאן חז"ל שיש תקופות בילד, והתקופות באות על-פי הצמיחה האורגנית של הילד, לפי דרך הגידול הטבעית שלו. במשך שנות הילדות עובר הילד מתקופה לתקופה. את התקופות צריכים להכיר, ולהתייחס אליהן בזמן הנכון.

מדברי חז"ל אלו אנו רואים את חומרת החינוך, ואת חומרת ההקפדה הנדרשת בעיתוי הנכון של שלבי החינוך.

העיתוי הנכון – נקודת ההתחלה

כתוב בפרשת עקב: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בס". אומרים כאן חז"ל (סוכה מב.):

קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה וקריאת שמע. תורה מה היא? אמר רב המנונא: "תורה צוה לנו משה".

ובספרי (דברים פ"א מו):

מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה, ואם אין מדבר עמו בלשון קודש ואינו מלמדו תורה – ראוי לו כאילו קוברו, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בס". אם למדתם אותם את בניכם – למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ואם לאו – למען יקצרו ימיכם.

העיתוי הנכון

תז"ל מתבטאים בחריפות רבה, וקובעים שאם לא תופסים בדיוק את הרגע שהילד מתחיל לדבר ובו ברגע מתחילים לדבר עמו בלשון הקודש, "תורה צוה לנו משה", הרי זה כאילו קוברו. מדוע כל כך גדולה חומרת הרגע: התחלת הדיבור זהו העיתוי הנכון לזריעת האמונה, וכשמתחילים לדבר איתו בלשון הקודש – זוהי הזריעה בעצמה. אם הזריעה נעשית כשהקרקע מוכנה – הזריעה מצליחה, ומתחילה הצמיחה. אם מאחרים את המועד – הקרקע כבר איננה מוכנה.

הדברים דומים מאוד למה שאנחנו מכירים בעולם הצומח. יש זמנים מדויקים לזריעה החקלאית: בתחילת החורף זורעים, ואם מאחרים עד לבוא הגשמים כבר אי־אפשר לזרוע. אם זורעים באיחור, הזרע נרקב בתוך האדמה ולא צומח ממנו שום דבר.

גם אם מקדימים יותר מדי לא מצליחים. כי הקרקע עדיין לא מוכשרת לקבל. מוכרחים לתפוס את הרגע הנכון. "כשתינוק מתחיל לדבר – אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה".

הדברים הללו הם היסוד של "נקודת ההתחלה", רגע הזריעה, התחלת החינוך לשלביו השונים. רש"י בפרשת "לך לך" כותב לגבי אברהם אבינו, על הפסוק "וירק את חניכיו" (בראשית יד, יד): "חינוך הוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה. וכן חנוך לנער, חנוכת המזבח, חנוכת הבית".

עניינו של החינוך לפי רש"י הוא הכניסה הנכונה בנקודת ההתחלה. זהו חנוך לנער. כשהילד מגיע למצב מסויים, צריכים לזרוע בו מה שהוא מוכן לקלוט באותו זמן.

אם לא לימדו את הדבר הנכון בזמן הנכון – הריהו כאילו קוברו. אם הוא לא תפס את הרגע שייקלט הזרע –

לא יצמח הצמח המתאים. לא יצמח מזרע כזה אדם החי באמונה או בתורה. לכן – כאילו קוברו.

בתורה כולה יש משמעות מיוחדת לנקודת ההתחלה. אם זו התחלת השנה – ראש־השנה, אם זו תחילת השבוע, התחלת החודש – ראש־חודש, לכל עניין התחלה יש בתורה משמעות רבה. התחלה, זו התקופה שבה אפשר לשתול משהו. כשהתקופה הזו עוברת ללא השתילה או הזריעה המתאימה – נעשה מאוחר מדי.

מכאן עולה דרישה ברורה כלפי ההורים: עליהם להכיר פחות או יותר את התקופות שילד עובר במהלך הגידול שלו, ולהתאים את הדרישות ליכולתו של הילד בכל תקופה. אם מפריזים בדרישות כשהילד לא יכול לעמוד בהן, כשהילד עדיין אינו מספיק מבוגר כדי להבין מה רוצים ממנו, יוצא מזה קלקול גדול בחינוך. זריעה כזו לא יכולה להיקלט. הילד לא יכול להתפתח על־ידי דבר שהוא לא מבין. הילד צריך להתקדם בשלבים, ולעבור בהדרגה את התקופות השונות של הילדות.

אין אנו עוסקים בהרצאתנו זו בהגדרת התקופות. זה עניין לשיחה אחרת. כאן ננסה רק לראות את העקרונות של החינוך על פי התורה.

נביא מספר דוגמאות מצויות לחוסר התאמה בין יכולת הילד לבין הדרישות שדורשים ממנו:

אחד הדברים הנפוצים: אמהות מתפארות בזה שהן הצליחו לחנך את התינוקות לנקיות בגיל מוקדם. ככל ש"הצליחו" בגיל מוקדם יותר – כך תגדל הגאווה שלהן. מקובל היום, ואני מקבל את הדעה הזו, שאם מכריחים ילד מוקדם מדי להיות נקי – זה מזיק לכל ההתפתחות שלו. יבוא זמן שהילד בעצמו ירצה להיות נקי, ואז הנושא מתפתח בצורה הרבה יותר הרמונית.

הסתכלות לטווח ארוך

דוגמא נוספת: פעמים רבות לא מתייחסים מספיק לעניין המשחק של הילד. משחק זה דבר רציני מאוד אצל ילד. ר' ישראל סלנטר ני"ע אומר: כאשר ילד משחק בקרש בתוך אמבטיה, ואומר שזו אונייה, אם לוקחים ממנו את הקרש הזה הרי זה ממש כמו שהיו מטביעים ספינה גדולה של אדם מבוגר. הקרש אצל הילד הוא כמו ספינה אצל אדם מבוגר. אדם שמפריע לילד במשחק שלו – גוזל משהו מן הילד.

ישנם דברים שהם כעין דברים מוסכמים, ידועים ומקובלים. דרך משל: בסעודת שבת דורשים מהילדים לשבת ליד השולחן במשך כל הסעודה, אף שהסעודה נמשכת שעה או שעה וחצי, ולעיתים אף יותר. לילד צעיר זה בלתי אפשרי. ילד לא יכול לשבת בשקט כל כך הרבה זמן. הוא מוכרח להסתובב. לשבת במשך כל הסעודה, זה הרבה למעלה מן הכוחות שלו. אם מכריחים אותו – הרי שכופים עליו לעשות דבר שהוא הרבה למעלה מכוחותיו, ולא צריך להסביר עד כמה זה לא טוב. הכוונה היא בעצם טובה, רוצים לבנות; אבל לשם כך מכריחים את הילד, והילד איננו יכול להיבנות עם דרישות שהן מעל ליכולתו. התוצאה מזיקה לילד. הנזק גדול במיוחד בגיל הצעיר, כי כל הפרעה קטנה בזמן הזריעה עלולה להביא מאוחר יותר לידי תוצאות חמורות.

ההסתכלות לטווח ארוך

חינוך הוא תהליך שצריך להיות לכתחילה לטווח ארוך. כבר כאשר הילד בן שנתיים או שלוש שנים, צריך לדעת ולקחת בחשבון שכשהילד יהיה בן ארבע-עשרה-חמש-עשרה, הוא יהיה בתקופה קשה מאוד. כדי לעבור את התקופה של גיל ארבע-עשרה בשלום, הוא צריך להיות קשור עם ההורים שלו ביחס חם. אם ההורים מתייחסים בתקיפות אל ילד בן שנתיים, שלוש או ארבע, אם מחנכים בחינוך נוקשה, אם